

Klaas Spronk

De ethiek van het boek Rechters

Gepubliceerd in: P. Tomson, J. de Lange (eds), *'So good, so beautiful'. Studies into Psalms, ethics, aesthetics, and hermeneutics brought together in honour of Dorothea Erbele-Küster*, Gorinchem: Narratio 2015, 53-63

In deze bijdrage aan het vriendenboek van de door mij zeer gewaardeerde collega (uit de goede oude tijd in Kampen) Dorothea Erbele-Küster snijd ik een thema aan dat haar vermoedelijk na aan het hart ligt: de vraag hoe er in het boek Rechters omgesprongen wordt met het onderscheid tussen goed en kwaad. Die vraag klemmt te meer daar het in veel gevallen juist de omgang met en het optreden van vrouwen betreft. Nu is dit onderwerp eerder vele malen besproken¹ en heeft ook Dorothea zelf daar de nodige aandacht aan besteed.² Wat ik hieraan wil toevoegen is een benadering van dit thema vanuit het inzicht dat het boek Rechters gelezen kan worden als een koningsspiegel. In wat nu volgt zal ik eerst deze benadering van het boek Rechters nader toelichten, vervolgens aandacht besteden aan de rol van vrouwen in dit kader om dan ten slotte de conclusies te kunnen trekken over de aard en het normatieve gehalte van deze verhalen.³

---

¹ Zie o.a. S. Niditch, 'Judges, Kingship, and Political Ethics: A Challenge to the Conventional Wisdom', in J.J. Ahn, S.L. Cook (red.), *Thus Says the Lord: Essays on the Former and Latter Prophets in Honor of Robert R. Wilson*, New York 2009, 59-70; J. Tollington, 'The Ethics of Warfare and the Holy War Tradition in the Book of Judges', in C. Dell (red.), *Ethical and Unethical in the Old Testament: God and Humans in Dialogue*, (Library of the Bible / Old Testament Studies 528) New York 2010, 71-87; E.A. Knauf, 'Joshua and Judges', in R.L. Brawley (red.), *The Oxford Encyclopedia of the Bible and Ethics*, Oxford 2014, 451-454.

² Zie o.a. D. Erbele-Küster, 'Leg het geweld bloot: over de omgang met geweld in bijbelse teksten en beelden', in J. van Dijk (red.), *Hard of helend? God en geweld in de bijbel en nu*, Zoetermeer 2007, 23-30; 'Stemmen gesmoord door oorlog en geweld – Jefta's dochter aan het woord (Rechters 11:29-40)', in P.J. Tomson, A.M. Reijnen (red.), *Europe Between Wars: Bonhoeffer, the Struggle for Peace and the Cultural Heritage. A Salute to Jurjen Wiersma*, (Analecta Bruxellensia 13) Maastricht 2008, 104-113.

³ Het is een aardig toeval dat ik deze bijdrage gedeeltelijk heb geschreven tijdens mijn verblijf in Yogyakarta wegens een conferentie van het 'Netherlands-Indonesia Consortium for Muslim-Christian Relations'. Daar werd de website gepresenteerd: www.nicmcr.org. Op de home-pagina van die website prijkt Dorothea op een groepsfoto die gemaakt werd bij een eerdere conferentie van het consortium.

Het boek Rechters als koningsspiegel

In de laatste vijf hoofdstukken van het boek *Rechters* wordt expliciet de relatie gelegd met de koningen zoals die worden beschreven in de boeken *Samuël* en *Koningen*.⁴ De verhalen zijn omlijst met de vermelding dat er ‘geen koning was in die dagen’ (Recht 17:1; 21:25). De boodschap is duidelijk: al de narigheid die in deze verhalen wordt verteld zou niet hebben plaats gevonden indien er een koning was geweest. Er wordt wel beweerd dat met die koning God bedoeld wordt.⁵ Het zou dan aansluiten bij wat Gideon zegt op het moment dat hem een erfelijk koningschap wordt aangeboden: ‘Ik zal over u niet heersen en ook mijn zoon zal over u niet heersen, JHWH zal over u heersen’ (8:23). Juist in de laatste hoofdstukken zijn de associaties met de latere koningen heel erg duidelijk. Dat is vooral goed te zien in het verhaal van de schanddaad te Gibeon.⁶ De daarin genoemde plaatsnamen zijn onmiskenbaar verbonden met de latere koningen Saul en David. Gibeon is de plaats waar Saul vandaan komt (1 Sam 10:26). De plaats waar de Leviet eerder zeer gastvrij onthaald werd is Bethlehem, de stad van David. Op de terugweg laten de Leviet en zijn gevolg Jeruzalem, de latere hoofdstad van David, links liggen, omdat het nog door niet-Israëlieten bewoond wordt. De achterliggende boodschap is dat pas na de verovering door David het een veilige haven zou worden. Tussendoor is ook nog sprake van Rama, de woonplaats van Samuël (1 Sam 7:17). Op deze manier is het voor de goede verstaander maar al te duidelijk: het wachten is op een koning, maar dan wel een goede. Zo wordt er ook al een voorschot genomen op wat verteld zal worden in 1 Samuël: de eerste koning, Saul, valt tegen, maar van de tweede, David, valt veel goeds te verwachten.

Deze relatie met de volgende boeken geeft ook aan dat het boek *Rechters* geschreven lijkt te zijn met het oog op de volgende boeken. De verhalen over de koningen werden door de schrijver als bekend verondersteld bij zijn lezers. Die schrijver lijkt gebruik gemaakt te hebben van verschillende bronnen. Dat kan men afleiden uit de grote verschillen in stijl tussen de berichten over de rechters. Naast uitgebreide verhalen zijn er korte notities, een fabel en een bijzonder gedicht. De schrijver heeft

---

⁴ Zie hierover ook mijn artikel ‘The Book of Judges on Kingship and the Greek *peri basileias* literature’, in: M. Oeming, P. Slama (red.), *Kingdoms of Judah and Israel* (in druk).

⁵ Cf. G.T.K. Wong, *Compositional Strategy of the Book of Judges: An Inductive, Rhetorical Study*, (VTS 111) Leiden 2006, 212ff.

⁶ Zie hierover ook mijn artikel ‘The story of a gang rape as a means of liberation: a contextual reading of Judges 19’, in R.R. Ganzevoort e.a. (red.), *Religious Stories we live by: Narrative Approaches in Theology and Religious Studies*, Leiden 2014, 109-116.

die zoveel mogelijk in een eigen vorm gegoten. Hoe dat precies in zijn werk gegaan is en hoe zich dat bijvoorbeeld verhoudt tot het zogenaamde Deuteronomistische Geschiedswerk is niet met zekerheid te reconstrueren. Er is in ieder geval veel voor te zeggen dat het boek Rechters in zijn huidige vorm relatief laat is te dateren.⁷ Het kan gelezen worden als een soort opstapverhaal dat de lezers attent maakt op bepaalde aspecten in de latere koningsverhalen. Juist met het oog op vragen van goed en kwaad is dat heel interessant.

Wie door hoofdstuk 19 eenmaal op het spoor van de latere koningen is gezet, ziet allerlei associaties. Het vervolg op de schanddaad in Gibeon is een verbitterde broederstrijd tussen de stammen van Israël. Het is een voorspel op wat zou gebeuren tijdens de regering van Rehabeam, de zoon van Salomo: het land valt uiteen in twee stukken. Daarop wordt ook al gepreludeerd in de voorafgaande hoofdstukken 17 en 18. Die gaan over de vestiging van een bizarre cultus in het noordelijke Dan. Dat is ook precies de plek waar Jerobeam, de eerste koning van het latere Noordelijke rijk Israël, een met Jeruzalem concurrerende cultusplaats zou vestigen. Bladeren we nu verder terug naar de verhalen over Simson, dan valt om te beginnen op wat bij de aankondiging van zijn geboorte gezegd wordt over zijn latere werk: ‘hij zal een begin maken met de verlossing van de Filistijnen’ (Rech 13:15). Dat is opmerkelijk, omdat het afwijkt van wat verteld wordt over de andere rechters. Die hebben allemaal hun bevrijdende werk afgemaakt. Alleen bij Simson moet men nog wachten op de afronding. Men kan er een verwijzing in zien naar – opnieuw – David, want pas onder zijn regering werd de Filistijnse dreiging definitief afgewend. Het optreden van Simson werd in grote mate beïnvloed door zijn problematische relatie met ‘foute’, niet-Israëlitische vrouwen. Dat doet denken aan de manier waarop in het boek Koningen gesproken wordt over de vrouwen van Salomo en dan met name de vrouwen van vreemden huize, die hem op dwaalwegen voerden (1 Kon 11). Bij Simson is al te zien waar die dwaalwegen uiteindelijk toe zullen leiden. Simson eindigde als gevangene, de ogen uitgestoken en geboeid met koperen ketenen. Precies hetzelfde lot zou de laatste koning van Juda, Zedekia, treffen, nadat hij in de handen van de Babyoniërs was gevallen (2 Kon 25:7).

In zijn huidige vorm is het boek Rechters gestructureerd rond de verhalen over Gideon. Die staan in het midden en zijn ook het langst.⁸ Hier

---

⁷ Zie hierover mijn artikel ‘The Book of Judges as a Late Construct’, in: L. Jonker (red.), *Historiography and Identity: (Re)formulation in Second Temple Historiographic Literature*, (The Library of the Bible / Old Testament Studies 534) New York 2010, 15-28.

⁸ Zie over de concentrische structuur van het boek K.C. Way, ‘The Literary

komt het koningschap expliciet ter sprake wanneer het volk aan Gideon het erfelijke koningschap aanbiedt. Gideon wijst dit zoals gezegd af met het op het eerste gezicht heel vrome argument dat van oudsher God heerst over Israël (Recht 8:23). Het is dezelfde reden die genoemd wordt wanneer het volk aan Samuël om een koning vraagt (1 Sam 8:7). Die woorden blijken bij Gideon echter weinig voor te stellen. Eén van zijn zoons noemt hij namelijk Abimelech, ‘mijn vader is koning’. En wanneer Abimelech de macht grijpt gebeurt precies wat het koningschap zo gevaarlijk maakt: het leidt tot een gewelddadige strijd om de macht (Recht 9:1-5). De latere geschiedenis van Israël geeft daar ook vele voorbeelden van. Het duidelijkst is dat bij de manier waarop Jehu te werk gaat om de troon van Israël te kunnen bestijgen. Net als Abimelech schakelt hij vijftig mogelijke concurrenten uit. Het gebeurt ook op dezelfde manier: door onthoofding (2 Kon 10:7). Een voorafschaduwning van het optreden van Samuël, maar dan in positieve zin, vinden we in wat we lezen over Debora. Zij wordt behalve als rechter ook als profetes aangeduid (Recht 4:4-5). De enige van wie ook wordt gezegd dat hij beide ambten combineert is Samuël (1 Sam 3:20 en 7:15). Ook de plaatsen van haar optreden, Rama en Betel, verbinden Debora met Samuël (1 Sam 7:16-17). Naast Debora zijn de beste rechters zij die net als zij het minst lijken op de latere koningen, zoals de rechters die aan het begin worden genoemd: Otniël en Ehud.

Behalve van de rechters kan men in dit boek ook veel leren over het koningschap van wat er verteld wordt over de buitenlandse koningen. Veelzeggend is wat er in het eerste hoofdstuk gezegd wordt over de Kanaänitische koning Adonibezek. Nadat hij door de Judeeërs gevangen is genomen worden hem de duimen en trote tenen afgehakt. Hij accepteert zijn lot met de opmerking dat hij gewend was zijn tegenstanders op dezelfde manier te verminken. Zo gaan koningen dus te werk. De volgende koning die wordt genoemd is Kushan Rishataim uit Aram Naharaim. De naam van zijn gebied duidt op het Noordelijke Mesopotamië, de plek waar de Assyriërs vandaan komen. Zijn eigen naam kan men vertalen met ‘zwarte verdubbelde slechterik’. Zo kunnen koningen zijn. Het zijn mannen die, zoals Jabin de koning van Kanaän, vertrouwen op de macht van vele paarden en wagens. Daar kunnen ze zich lelijk op verkrijgen.

Het heeft er alle schijn van dat het boek Rechters zinspeelt op de komst van de koning die volgens de traditie wel goed kan omgaan met macht, namelijk David. Naast de genoemde aanwijzingen hiervoor in de

---

Structure of Judges Revisited: Judges as a Ring Composition’, in B.T. Arnold e.a. (red.), *Windows to the Ancient World of the Hebrew Bible: Essays in Honor of Samuel Greengus*, Winona Lake 2014, 247-260.

aankondiging van de geboorte van Simson en het gruwelverhaal in Rechters 19 wordt dit aangeduid in de vooraanstaande rol van de stam Juda, waaruit de latere koning David zou voortkomen. Zowel aan het begin (1:1-2) als aan het slot (20:18) antwoordt God op de vraag wie het eerst moet optrekken dat Juda voorop moet gaan. Daarbij valt dan wel een groot verschil op. Aan het begin gaat het om de verdrijving van de nog overgebleven Kanaänieten, aan het slot om een afrekening met één van de stammen van Israël zelf. De tegenstelling wordt nog versterkt door het feit dat Juda aan het begin juist aan de stam Simeon voorstelt om samen op te trekken. Dat staat in schril contrast tot het uiteindelijke gebrek aan verbroedering.

De vrouwen in het boek Rechters

Vrouwen spelen een opmerkelijke rol in dit boek.⁹ Zetten we hun verhalen op een rijtje, dan geeft dat veel te denken over de vragen van goed en kwaad. De eerste die genoemd wordt kan men in een bepaald opzicht ook de beste noemen. Het gaat om Achsa. Haar afkomst is haar tot eer: ze is de dochter van Kaleb, de enige goede verspieder naast Jozua. Haar huwelijk is voorbeeldig, want ze is uitgehuwelijkt aan Otniël als de beloning voor het feit dat hij het voortouw durfde nemen bij de verovering van het land. Dat is iets dat hem verbindt met Kaleb die als de enige verspieder samen met Jozua eertijds de confrontatie met de machtige Kanaänieten aandurfde (Num 14). Later in het boek zullen er een aantal voorbeelden volgen van huwelijken waarbij de partnerkeuze allerminst ideaal te noemen is. We krijgen ook een positief beeld van Achsa omdat ze het initiatief durft te nemen om ervoor te zorgen dat haar familie een leefbare omgeving krijgt. Ze krijgt het gedaan dat ze land met voldoende water krijgen om daar goed te kunnen leven. Men zou kunnen veronderstellen dat ze daarmee haar boekje als vrouw te buiten gaat. Is dit niet een mannenzaak? Die gedachte is echter gebaseerd op een veel voorkomend maar vertekend beeld van de toenmalige verhoudingen tussen man en vrouw. Vaak spreekt men van een patriarchale samenleving, waarbij de man de dienst uitmaakt en de vrouw slechts te gehoorzamen had. Het

---

⁹ Zie hierover o.a. S. Ackerman, *Warrior, Seductress, Queen: Women in Judges and Biblical Israel*, New York 1998; R. Jost, *Gender, Sexualität und Macht in der Anthropologie des Richterbuches*, Stuttgart 2006; W. van Wieringen, *Delila en de anderen: Een syntactisch georiënteerd bijbels-theologisch onderzoek naar de vrouwen in de Simsoncyclus (Rechters 13-16)*, (ACEBTSup 7) Vught 2006; J.C. Exum, 'Judges: Encoded Messages to Women', in L. Schottroff, M.-T. Wacker (red.), *Feminist Biblical Interpretation: A Compendium of Critical Commentary on the Books of the Bible and Related Literature*, Grand Rapids 2012, 112-127.

is daarentegen beter om uit te gaan van een evenwichtiger verdeling van de taken.¹⁰ De man nam het voortouw in zaken buitenshuis, terwijl de vrouw de interne zaken regelde. Achsa doet in haar optreden denken aan de ideale vrouw zoals die in Spreuken 31 wordt geschilderd.

De volgende vrouw die genoemd wordt is Debora. We hebben haar al leren kennen als de ideale rechter. We zouden haar ook de vrouw van het woord kunnen noemen. Haar naam wijst ook in die richting. Men kan die naam vertalen met ‘bij’, maar het kan evenzeer verbonden worden met het Hebreeuws voor woord: ‘zij van het woord’.¹¹ Haar woorden zijn nodig om Barak tot daden te brengen. Zij doet behalve aan Samuël ook denken aan Elia. Zij wordt namelijk ‘moeder van Israël’ genoemd. Daarmee is zij de tegenhanger van Elia, die bij zijn hemelvaart door Elisa de titel van ‘mijn vader, wagens en ruiters van Israël’ mee krijgt (2 Kon 2:12).

Debora werkt samen met Jaël. Terwijl Debora de aanzet gaf tot de strijd tegen het leger van Sisera, maakt Jaël dit werk af door Sisera te doden. Zodoende komt aan Barak de eer van de overwinning niet toe. Nog meer dan Barak wordt Sisera te schande gezet. Hij wordt gedood door een vrouw die daarbij een wapen gebruikt dat niet bij het militaire arsenaal maar bij het huishoudelijk gereedschap behoort.

Dit thema keert terug in het verhaal over Abimelech. Nu is het niet de buitenlandse machthebber maar de Israëlitische heerser die op deze manier op zijn nummer wordt gezet. Deze keer gebeurt het met een molensteen. Ook dit is een huishoudelijk apparaat. Het is een misverstand dat het zou gaan om grote loodzware steen die alleen door ezels of een krachtpatser als Simson rondgedraaid zou kunnen worden. Het is kleine ronde steen zoals je die in elk huishouden aantrof waarmee de vrouw des huizes het graan fijn maakte. Met een welgemikte worp vanaf een stadsmuur kon je er echter ook een schedel mee verbrijzelen.¹² Dat gebeurde volgens het verhaal door een niet nader genoemde vrouw. Dat wil echter niet zeggen dat zij slechts figurant is. Het draagt eerder bij aan de tegenstelling die de schrijver hier aanbrengt: tegenover de man met de veelzeggende naam staat de naamloze vrouw. Uiteindelijk doet zij er meer toe dan hij.

---

¹⁰ Zie hierover C.L. Meyers, ‘Was Ancient Israel a Patriarchal Society?’ *JBL* 133 (2014) 8-27.

¹¹ Zie E. van Wolde, ‘Deborah and Ya‘el in Judges 4’, in B. Becking, M. Dijkstra (red.), *On Reading Prophetic Texts (in memory of van Dijk-Hemmes)*, Leiden 1996, 283-295, i.h.b. 288.

¹² Dit wordt aanschouwelijk gemaakt door de archeologen Denise Dick Herr en Mary Petrina Boyd in hun artikel ‘A Watermelon Named Abimelech’, *Biblical Archeology Review* 28/1 (2002) 34-37, 62.

Hetzelfde kan men opmerken ten aanzien van de volgende naamloze vrouwen in het boek Rechters: de dochter van Jefta en de moeder van Simson. De dochter van Jefta is letterlijk en figuurlijk het slachtoffer van haar vaders ondoordachte gelofte (10:29-40). Jefta denkt met God om te kunnen gaan op een manier zoals hij dat gewend was met mensen te doen. Bij zijn aantreden als de sterke man die Israël zal bevrijden van de Ammonieten gaat hij eerst in onderhandeling met de oudsten van Israël. Zo weet hij zijn toekomstige status als leider te verzekeren. Ook met de koning van Ammon gaat Jefta eerst onderhandelen. Wanneer dat niet het gewenste resultaat oplevert, gaat hij onderhandelen met God om zeker te zijn van de overwinning in de nu onvermijdelijke strijd. Daarmee is hij echter te ver gegaan. Het kost hem zijn dochter en daarmee de voortzetting van de familie, want zij is zijn enig kind en zelf nog zonder kinderen. In zekere zin lijkt zijn dochter op hem, want ook zij gaat onderhandelen. Dat uitstel is echter niet bedoeld als een poging tot afstel. Zijn dochter accepteert standvastig haar lot en is daarmee haar vader tot voorbeeld.

Ook de naamloze moeder van Simson doet het beter dan haar man Manoach (Recht 13). Het is sowieso al opmerkelijk dat de bode van JHWH aan haar verschijnt en ook bij de tweede keer, nadat Manoach daar om gevraagd had, de heer des huizes passeert. Wanneer eindelijk tot Manoach doordringt wat zijn vrouw al eerder had begrepen, is hij volledig uit het veld geslagen. De vrouw bewaart daarentegen de rust, waarnaar de naam Manoach, 'hij die rustig is', verwijst.

Ook de volgende vrouwen die een rol spelen in de verhalen over Simson blijven naamloos. Van de eerste weten we slechts dat ze Filistijnse is. Ze speelt geen positieve rol en fungeert in het verhaal vooral ook als een voorafschaduwning van Delila: aanhoudend zal ze tijdens de bruiloft haar best doen om Simson zijn geheim te ontfutselen. Zij verliest haar leven in de strijd tussen Simson en de Filistijnen. Van de volgende vrouw weten we alleen dat ze een hoer is en waarschijnlijk ook Filistijnse. Haar rol in het verhaal is om te laten zien dat het van kwaad tot erger gaat. Eerst probeerde Simson nog om de relatie met de Filistijnse naar behoren te regelen. Dat was helemaal mislukt. Het lijkt er zelfs op dat het huwelijk niet geconsummeerd was.¹³ In plaats daarvan gaat Simson dan nu maar naar de Filistijnse hoeren. De overeenkomst tussen de verhalen is dat Simsons relatie met Filistijnse vrouwen leidt tot de strijd waarvoor hij in de wieg was gelegd. Het is maar de vraag of hij er anders wel toe was gekomen. Uiteindelijk leidt het dan allemaal tot een

---

¹³ Zie hierover K. van der Toorn, *Van haar wieg tot haar graf: de rol van de godsdienst in het leven van de Israëlitische en de Babylonische vrouw*, Baarn 1987, 68-69.

definitieve afrekening. Daarbij speelt opnieuw een vrouw een belangrijke rol. Deze keer krijgt ze wel een naam: Delila. Zoals zo vaak in het boek *Rechters* is die veelzeggend: ‘zij van de nacht’. Het onderstreept dat zij de tegenhanger is van Simson, wiens naam is afgeleid van het Hebreeuwse woord voor ‘zon’. Er zijn veel pogingen ondernomen om een genuanceerd beeld van Delila te schilderen¹⁴, maar op grond van het verhaal in *Rechters* 16 kan er weinig misverstand over bestaan dat zij staat voor de gevaarlijke vrouw waarvoor elke vader zijn zoon waarschuwt, zoals we in het boek *Spreuken* op veel plaatsen kunnen lezen. Zo voorbeeldig als het huwelijksleven was aan het begin van het boek, met Achsa en Otniël, zo fout gaat het bij Simson en de vrouwen.

De volgende vrouw die genoemd wordt in het boek *Rechters* is de moeder van Micha (17:2). Net als bij Simson begint het verhaal met een bijzondere relatie tussen moeder en zoon. Vergeleken met *Rechters* 13 is die relatie minder goed. Simson luisterde niet naar zijn ouders, maar Micha maakte het bonter door zijn moeder te bestelen. Het gaat om hetzelfde bedrag dat Delila had opgestreken voor het verraad van Simson: elfhonderd zilverstukken. Het had Delila tot verwerpelijk gedrag verleid. De moeder van Micha doet er, nadat ze het heeft terug gekregen, op haar beurt weinig goeds mee. Ze laat er een beeld van maken dat vervolgens de aanleiding is voor allerlei vanuit godsdienstig oogpunt bedenkelijke ontwikkelingen die leiden tot de instelling van een heiligdom in Dan.

In de laatste drie hoofdstukken van het boek zijn de vrouwen vooral slachtoffer van mannelijk geweld. Hoofdstuk 19 is het treurige verhaal over de bijvrouw van een Efraïmiet die het leven laat door een buitensporig geval van gebrek aan gastvrijheid in Gibeon. Dat leidt tot een broederstrijd waarbij de stammen van Israël bijna een eind maken aan het bestaan van de stam Benjamin. Slechts door eerst de meisjes van Jabes en later die van Silo tot een huwelijk te dwingen weten zij zich te handhaven. We staan hier wel erg ver af van het mooie begin van het boek met het verhaal over Achsa.

De moraal van het verhaal

Wie uiteenzettingen leest over de vraag in hoeverre we nu nog een boodschap hebben aan de verhalen in het boek *Rechters*, dan wel Godgegeven aanwijzingen vinden voor ons hedendaagse doen en laten,¹⁵ komt vaak

¹⁴ Zie o.a. M. Bal, ‘Delila’s onschuld. Narratologie, psychoanalyse en ideologiekritiek’, *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 3/1 (1982) 34-73; Y. Amit, ‘I, Delilah: A Victim of Interpretation’, in Ph.R. Davies (red.), *First Person: Essays in Biblical Autobiography*, London 2002, 59-76.

¹⁵ Recente pogingen hiertoe zijn gedaan door o.a. J. Douma, *Van Jozua tot Salomo*.

vooral iets te weten over de uitgangspunten van de moderne auteur. Veel liever wil ik eerder goed begrijpen wat de schrijver van het boek *Rechters* beoogde toen hij deze voorgeschiedenis van de koningstijd samenstelde en vorm gaf. Ik doe dat in de veronderstelling dat deze schrijver/redacteur leefde in de Hellenistische tijd (het zou ergens rond het jaar 300 v. Chr. geweest kunnen zijn) en dat heel het boek in zijn huidige vorm aan hem te danken is. Het is duidelijk dat het in zijn boek over leiderschap gaat. Het zet in zoals het boek Jozua met de vraag naar wie de waardige opvolger is. Eerder kwam die vraag op na de dood van Mozes en nu gaat het er dus om wie in de voetsporen van Jozua zou kunnen treden. Het gaat ook over koningschap. Dat wordt steeds duidelijker. Het komt expliciet ter sprake in het middendeel over Gideon. Alleen al door zijn lengte krijgt dit deel van het boek bijzondere aandacht. Het koningschap wordt daarna nog gethematiseerd in de hoofdstukken 17-21. Er is veel literatuur bekend uit de Hellenistische tijd over wat goed leiderschap inhoudt en over wat de beste regeringsvorm is.¹⁶ De schrijver van het boek *Rechters* geeft de lezer in verhaalvorm zijn criteria voor wat een goede leider is. We kunnen hier drie punten onderscheiden: de relatie tot God, het vermogen te verbinden en de omgang met vrouwen.

Om te beginnen is een goede leider iemand die door God wordt aangesteld. Niet voor niets zet het boek in met de vraag aan God naar de juiste leider en wordt die vraag later ook herhaald. De rechters worden ook stuk voor stuk door God geroepen. Vaak wordt er ook nog bij vermeld dat ze door God worden geïnspireerd (de Geest krijgen). De uitzondering die de regel bevestigt is Abimelech. Deze zelfbenoemde leider gaat onder in het geweld dat hij zelf heeft opgeroepen. De fabel van Jotham speelt hier op in. Dat is een les in bescheidenheid. Daaraan ontbreekt het volgens de fabel vooral bij degene die temidden van de bomen juist het meest reden had om zich bescheiden op te stellen, namelijk de doornstruik. Het is een verwijzing naar Abimelech die in zijn hoogmoed denkt dat hij wel koning kan zijn. Wat dat betreft deed zijn vader Gideon het beter. Die dacht, zo blijkt heel duidelijk uit het verhaal van zijn roeping (Recht 6:1-24) gering van zichzelf en leerde gaandeweg om meer op God dan op eigen kracht te vertrouwen. Het omgekeerde is

---

Gaan in het spoor van het Oude Testament 3, Kampen: Kok 2005; P. den Butter, *Rechters: Trouw tegenover ontrouw*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn 2008; A. Bac, *Zoetigheid uit de sterke. Bijbellezingen over Simson*, Kampen 2009; P. Kurpershoek, *Rechters: Simson, over roeping, liefde, wraak en oordeel*, Zoetermeer 2011; R.L. Heller, *Conversations with Scripture: The Book of Judges*, New York 2011 (zie mijn bespreking in *RBL* 08/2012).

¹⁶ Zie mijn in n. 4 genoemde artikel met daarin een overzicht van deze zogenaamde *peri basileias* teksten.

dan weer te zien bij Simson. Zijn eigen kracht, hoe groot ook, schiet uiteindelijk te kort. Met schade en schande moet hij leren zijn hulp te zoeken bij God, eerst wanneer hij ‘sterft van de dorst’ (15:18) en daarna wanneer hij als een krachteloze gevangene te kijk wordt gezet door de Filistijnen. Door zijn toevlucht te zoeken bij God voorkomt Simson dat hij roemloos ten onder gaat.

Een goede leider is ook iemand die verbindend werkt. Dat wordt geaccentueerd in de rol van de stam Juda zoals die wordt beschreven aan het begin en het einde van het boek. Het thema van de samenwerking vinden we ook terug in de verhalen van Debora en Barak. Met name in hun lied (Recht 5) gaat het om de vraag welke stam zich aansluit in de strijd tegen de Kanaänieten en welke stam het eigen belang laat prevaleren boven het ideaal van het ene volk. De vraag naar een goede koning klinkt des te luider als de stammen zich aan het eind van boek tegen elkaar keren. Dat gebeurt eerst in de bloedige strijd van Jefta tegen de Efraïmieten (12:1-7). Later moet Simson ervaren dat de Judeeërs hem voor de lieve vrede willen uitleveren aan de Filistijnen (15:9-12). Tenslotte wordt de stam Benjamin zelfs bijna door de volksgenoten uitgeroeid.

Het antwoord op de vraag wie een goede leider is wordt in het boek Rechters door vrouwen gegeven. Vaak is dat antwoord negatief en wordt het niet met woorden gegeven maar in daden uitgedrukt. Debora geeft haar kritische oordeel over Barak wel verbaal. Daarmee past ook bij haar naam, die vertaald kan worden met ‘zij van het woord’. Jaël laat daarentegen haar handen spreken om pijnlijk duidelijk te maken dat Sisera afgedaan heeft als generaal. Datzelfde doet de naamloze vrouw uit Tebes die daarmee het oordeel voltrekt over Abimelech. Bij de dochter van Jefta zien we dat de rol van de vrouwen verandert. Ze verliezen aan macht en worden steeds meer tot speelbal van de mannen. Dat neemt niet weg dat juist aan wat er gebeurt met die vrouwen heel goed valt af te lezen hoe het met de kwaliteit van het leiderschap is gesteld. We leren er Jefta door kennen als de man die de relatie met God niet goed inschat. Datzelfde kan in zekere zin gezegd worden van de vader van Simson. Anders dan zijn vrouw weet Manoach niet goed raad met de boodschapper van JHWH en zijn woorden. In het vervolg van het verhaal laten vrouwen zien dat Simson weinig doelgericht te werk gaat en in de verhalen daarna is aan het lot van vrouwen af te lezen hoe slecht het gaat met een volk zonder goede leiding.

Wat het boek Rechters ons als moderne lezer te bieden heeft is dus een bepaalde visie op leiderschap en daarmee samenhangend een aanzet tot de evaluatie van de manier waarop de koningen in Israël hebben gefunctioneerd. Er zit de godsdienstige overtuiging achter dat het heil-

zaam is om zich ook in politieke zaken te laten leiden door God. Een belangrijk aspect van dat theocratische ideaal is dat het relativerend werkt. Het kan de machthebber behoeden voor de verleiding de eigen macht te verabsoluteren en om oog te houden voor waarden die uitgaan boven de neiging om in de eerste plaats te denken aan het behoud van de eigen machtspositie. Daar zullen de mensen met minder macht – vaak zijn dat, zoals aan het slot van het boek Rechters, vrouwen – de vruchten van plukken.

Een toepassing van dit inzicht in de betekenis van het boek Rechters voor het heden zou ik niet willen zoeken in een bepaalde vorm van theocratie. Dat is al te zeer verbonden met een voor mij achterhaald beeld van God die ingrijpt in de geschiedenis of zijn wil oplegt aan de mensen. Wat wel heilzaam kan zijn in onze situatie is de confrontatie die de verhalen bieden met de keiharde realiteit van machtsmisbruik, gebrek aan gastvrijheid en de kwetsbaarheid van de zwakken. In al zijn variaties biedt het boek veel mogelijkheden tot identificatie waardoor de lezer de kans krijgt kritisch naar zichzelf te kijken en daar consequenties aan te verbinden. Er zit daarbij ook een optimistische kant aan het boek doordat het laat zien dat de rollen soms ook omgekeerd kunnen worden en er uit onverwachte hoek soms oplossingen geboden worden. Daar spreekt een geloof uit in recht dat zal zegevieren.

Summary

The Ethics of the Book of Judges

The leaders as they are pictured in the book of Judges are meant as an example for the later kings. Looking at the way they act as leaders in relation to YHWH offers indications of good leadership. Especially the way women act and the way women are treated are indications of the quality of life from an ethical point of view. Some of these stories about women offer a new perspective on histories of abuse of power and can be applied in this regard in present situations.

Klaas Spronk is professor of Old Testament at the Protestant Theological University, Amsterdam

Adres: Monarchvliedlaan 84, 3544 DA Utrecht